



## The potential injuries to the family of the terrorist victim are being treated as Secondary

Seyed Mohammad Reza Mousavi Fard<sup>1</sup>

### Abstract

**Field and Aims:** looking at Western countries ‘we see that while they have the least impact on terrorism and their actions ‘they have comprehensive laws and almost consistent support in this regard ‘but in Iran ‘despite claiming that we are the biggest victims of terrorism ‘unfortunately ‘as mentioned ‘it is merely a claim ‘no specific action has been taken in this regard. This justifies the context and necessity of this study.

**Method:** this search is by descriptive analytical approach using the documentation and library method.

**Findings and Conclusions:** while identifying the possible injuries of victims of terrorism in a way that we look at their legal protection and counseling‘ which seems to be a mechanism that is not professionally defined in Iran‘ it can be claimed that the adoption of a comprehensive and comprehensive law on combating terrorism and protecting victims‘ the establishment of a comprehensive Center for the study of terrorism (for the study and the provision of scientific "interdisciplinary" solutions) and the establishment of a comprehensive Center for the study... It can use scientific and practical measures to understand the different dimensions of terrorism and protect victims (such as supporting them in the form of psychological injuries caused by terrorist acts and so on)... It's considered...

**Keyword:** Terrorism ‘victims of terrorism ‘trauma ‘sponsors of terrorism.

\*Citation (APA): Mousavi Fard, M. (2023). The potential injuries to the family of the terrorist victim are being treated as Secondary. *Applied criminology research*, 1(2), 23-46.  
[https://qacr.ir/article\\_715981.html?lang=en](https://qacr.ir/article_715981.html?lang=en)



## واکاوی آسیب‌های احتمالی خانوادگی قربانی تروریسم به عنوان قربانیان ثانویه

محمدرضا موسوی فرد<sup>۱</sup>

### چکیده

**زمینه و هدف:** با نگاهی به کشورهای غربی، می‌بینیم در حالی که کمترین تأثیرپذیری را از تروریسم و اقدامات آنان را دارند، ولی قوانین جامع و حمایتی تقریباً مدونی در این خصوص دارند؛ اما در ایران علیرغم اینکه ادعا می‌کنیم بزرگ‌ترین قربانی تروریسم هستیم، ولی متأسفانه همانطور که اشاره شده، صرفاً یک ادعاست؛ هیچ‌گونه اقدام خاصی در این خصوص صورت نگرفته است. همین امر زمینه و ضرورت توأمان این مطالعه را در قالب مقاله تحقیقاتی حاضر را توجیه می‌نماید.

**روش:** این جستار با رویکردی توصیفی-تحلیلی نگارش یافته است.

**یافته‌ها و نتایج:** ضمن شناسایی آسیب‌های احتمالی قربانیان تروریسم به نحوی که به حمایت‌های قانونی و مشاوره‌ای آنان بنگریم که به نظر می‌رسد در ایران چنین مکانیسمی به صورت حرفه‌ای تعریف نشده است، در نتیجه می‌توان ادعا کرد تصویب قانون جامع و فراگیر مبارزه با تروریسم و حمایت از قربانیان، تأسیس مرکز فراگیر مطالعات تروریسم (جهت مطالعه و جهت ارائه راهکارهای علمی «میان‌رشته‌ای») و... می‌تواند از اقدامات علمی و عملی در راستای تحقق شناخت ابعاد مختلف تروریسم و حمایت از قربانیان (همانند حمایت از آنان در قالب آسیب‌های روانی ناشی از اقدامات تروریستی و...) تلقی گردد.

**کلیدواژه‌ها:** تروریسم، قربانیان تروریسم، آسیب‌های روانی، حامیان تروریسم.

\* استناددهی (APA): موسوی فرد، محمدرضا. (۱۴۰۲). واکاوی آسیب‌های احتمالی خانوادگی قربانی تروریسم به عنوان قربانیان ثانویه. پژوهش‌های جرم‌شناسی کاربردی، ۱(۲)، ۲۳-۴۶.

[https://qacr.ir/article\\_715981.html](https://qacr.ir/article_715981.html)

## مقدمه

هدف تروریسم، برانگیختن ترس و عدم اطمینان جمعی است. این ترس می‌تواند به سرعت گسترش یابد و محدود به کسانی نیست که مستقیماً این رویداد را تجربه می‌کنند؛ افراد دیگری که تحت تأثیر قرار می‌گیرند، شامل اعضای خانواده قربانیان و بازماندگان و افرادی که از طریق تصاویر پخش شده در معرض قرار می‌گیرند را شامل می‌شود. رنج روانی معمولاً بیشتر از صدمات جسمی ناشی از یک رویداد تروریستی است. درک این پیامدهای روانی برای تلاش‌های هر کشوری برای توسعه راهبردهای مداخله در مراحل قبل از رویداد، حین رویداد، و پس از رویداد که اثرات نامطلوب روانی تروریسم را محدود می‌کند، حیاتی است. قربانی به شخصی گفته می‌شود که در اثر ارتکاب جرم متحمل آسیب جسمی یا روحی، خسارت مالی یا ضرر اقتصادی شده باشد. قربانیان تروریسم اغلب در نتیجه‌ی تجربیات خود، با چالش‌های فیزیکی و روانی عمیقی مواجه می‌شوند. تأثیر تروریسم فراتر از صدمات فیزیکی فوری است و بر بازماندگان، خانواده‌های آن‌ها و جوامع تأثیر می‌گذارد. تجربه قربانی شدن از تروریسم پیچیده است و شامل پیامدهای فیزیکی و روانی و... است. سیستم‌های پشتیبانی برای کمک به قربانیان در مسیر بهبودی خود، با تأکید بر نیاز به کمک‌های متناسب که چالش‌های منحصر به فرد آن‌ها را برطرف می‌کند، بسیار مهم هستند. معمولاً، از طریق تلاش‌های مشترک بین دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی و سازمان‌های اجتماعی، قربانیان می‌توانند منابع لازم برای بازسازی زندگی خود و بازیابی حس عادی بودن را دریافت کنند. برخی از کشورها و نهادها رویکردهای خاص حمایتی برای این افراد در نظر گرفته‌اند که اینجا می‌توان به نمونه‌هایی از آن اشاره کرد:<sup>۱</sup>

- دفتر سازمان ملل متحد در مورد مواد مخدر و جرم<sup>۲</sup>: دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد بر نیاز به مکانیسم‌های حمایتی اختصاصی برای قربانیان، حمایت از حقوق آن‌ها و ترویج توان‌بخشی از طریق حمایت روانی و ادغام جامعه تأکید می‌کند. آن‌ها با کشورهای عضو برای اجرای سیاست‌های ملی که از قربانیان محافظت می‌کند و بهبودی آن‌ها را تسهیل می‌کند، همکاری می‌کنند.

- دفتر حمایت از قربانیان جنایت ایالات متحده<sup>۳</sup>: در آمریکا، دفتر قربانیان جنایت (من جمله شامل تروریسم و امثالهم) طیف وسیعی از خدمات، از جمله مشاوره بحران، برنامه‌های جبران

۱. اینجا صرفاً به دو نمونه آن اشاره می‌کنیم.

2. UNODC  
3. OVC

خسارت قربانیان و منابع برای حمایت از سلامت روان را ارائه می‌دهد. آن‌ها خطوط کمکی را راه‌اندازی می‌کنند و اطلاعاتی در مورد خدمات محلی برای کمک به قربانیان در روند بهبودی ارائه می‌دهند.<sup>۱</sup> با تاکید مجدد بر اهمیت موضوع حاضر در وضعیت کنونی (نظام داخلی و بین‌المللی)، ضمن شناسایی آسیب‌های احتمالی قربانیان تروریسم به نحوی که به حمایت‌های قانونی و مشاوره‌ای آنان بنگریم، به نظر می‌رسد در ایران چنین مکانیسمی به صورت حرفه‌ای تعریف نشده است.

## پیشینه پژوهش و مبانی نظری

### مبانی نظری

مبانی نظری آسیب‌شناسی روان‌شناختی مدل‌ها و چارچوب‌های مختلفی را در برمی‌گیرد که به دنبال توضیح منشأ روانی، توسعه و نگهداری اختلالات روانی است. این نظریه‌ها به طور قابل توجهی در طول زمان تکامل یافته‌اند و منعکس‌کننده پیشرفت در تحقیقات روان‌شناختی و تغییر نگرش‌های اجتماعی نسبت به سلامت روان هستند. در قرن بیستم، سه نظریه اساسی در روانشناسی (مرتبط با این حوزه) پدیدار شد:

- **روانکاوی:** این نظریه که توسط زیگموند فروید پایه‌گذاری شد، بر فرآیندهای ناخودآگاه و تجربیات دوران کودکی به عنوان عوامل حیاتی در سلامت روان تأکید می‌کند؛
- **رفتارگرایی:** رفتارگرایی که توسط چهره‌هایی مانند جان واتسون و بی اف اسکینر پیشگام شد، بر رفتارهای قابل مشاهده و عوامل محیطی که آن‌ها را شکل می‌دهند، تمرکز می‌کند و تا حد زیادی حالات ذهنی - درونی را نادیده می‌گیرد؛
- **اومانیسم:** این رویکرد که با نظریه‌پردازانی مانند کارل راجرز و... همراه است، رشد شخصی و خودشکوفایی را برجسته می‌کند (کنت و همکاران<sup>۲</sup>، ۲۰۲۳: ۲۲۳).

این نظریه‌های اولیه، پایه‌ای را برای درک معاصر از آسیب‌شناسی روانی که اکنون ابعاد زیست‌شناختی، روان‌شناختی و اجتماعی را در برمی‌گیرد، ایجاد کرد. هرچند که مدل‌های نظری بیش‌ازحد انعطاف‌پذیر، بدون چالش و اساساً غیرقابل چالش، مانند مدل زیست‌روانی -

1. See article: Help for Victims of Terrorism and Mass Violence | OVC. (2022). Office for Victims of Crime. <https://ovc.ojp.gov/help-for-victims/terrorism-and-mass-violence>  
2. Kent et al

اجتماعی وجود دارد، نوعاً انعطاف‌پذیر نیست که بعداً به مدل نظری بالفعل و انعطاف‌پذیر تبدیل شده است (همان). حال، می‌توان چارچوب سیستماتیک اولیه برای ساختن توضیح آسیب‌شناختی روانی شامل سه مرحله به مخاطب ارائه کرد:

- (الف) انتخاب یک هدف توضیحی مناسب؛
- (ب) توسعه یک توصیف ترکیبی غنی؛
- (ج) ایجاد یک توضیح علت‌شناختی باکیفیت با استفاده از تئوری‌های موجود و... به‌عنوان یک مثال پایدار؛ که می‌توان نشان داد چگونه توضیحات فعلی آسیب‌شناسی روانی وظایف مرتبط با هر یک از این مراحل را به‌اندازه کافی اجرا نمی‌کنند (هاوکینز-ایدلر و وارد، ۲۰۱۹).

این تفاسیر از تعدادی نظریه در مورد نحوه عملکرد ذهن ناشی می‌شود. تنها مشکل این است که هیچ‌کس نمی‌داند کدام یک از نظریه‌ها اگر وجود داشته باشد، با واقعیت مطابقت دارد. برخی از محققان معتقدند که روانشناسی در یک بحران نظری در حوزه تبیین حوادث قرار دارد که نوعاً بسیار عمیق‌تر از بحران تکرار است (اسپیلد و جاکوبسن<sup>۱</sup>، ۲۰۲۳: ۱). با این حال، سه گروه بزرگ از پدیده‌ها در روان‌شناسی ممکن‌ها تحلیل می‌شوند: پدیده‌هایی که به‌طور سنتی در روان‌شناسی مورد مطالعه قرار می‌گیرند و مربوط به ممکن‌ها (ممکن‌ها، پیش‌بینی و غیره) هستند، پدیده‌های مورد جستجو و درک ممکن‌ها به‌عنوان یک پدیده پیش‌انطباق که موقعیت‌های ناپایدار را مشخص می‌کند که وقوع آن را نمی‌توان پیش‌بینی کرد (زناکوف<sup>۲</sup>، ۲۰۲۲: ۱۲۲).

## ۲) مفاهیم راهبردی

### ۱-۲) اقدامات تروریستی

عوامل زیادی در پیچیدگی تعیین تعریف «تروریسم» نقش دارند. به گفته واینبرگ و همکاران<sup>۳</sup> (۲۰۰۴)، عوامل اصلی که مانع از هرگونه تلاش برای ارائه یک تعریف رسمی از تروریسم می‌شود، استفاده از این اصطلاح برای اهداف سیاسی است. مشکلات مرتبط با دامنه این اصطلاح و مسائل مرتبط با ویژگی‌های تحلیلی تروریسم است. برخی دیگر استدلال می‌کنند که بسیاری از دشواری‌های پیرامون تعریف تروریسم ناشی از نیاز به توسعه معنای واقعی این واژه است؛ به‌عنوان مثال، گروه فیتزگیبون<sup>۴</sup> (۲۰۰۵) استدلال می‌کند که این اصطلاح به دلیل اینکه

1. Hawkins-Elder & Ward  
2. Spilde & Jakobsen  
3. Znakov  
4. Weinberg et al  
5. Fitzgibbon

دولت‌ها و محققان به دنبال تعریف بسیار گسترده این اصطلاح هستند تا هر شکلی از خشونت غیرمتمعارف را به‌عنوان تروریسم طبقه‌بندی کنند، مبهم باقی می‌ماند.<sup>۱</sup>

در حقوق انگلستان، چنین نگاهی به آن وجود دارد: تروریسم اقدام یا تهدیدی است که برای تأثیرگذاری بر دولت یا ارباب مردم طراحی شده است و هدف آن، پیشبرد یک امر سیاسی، مذهبی یا ایدئولوژیک است. تعریف کنونی بریتانیا از تروریسم در قانون تروریسم ۲۰۰۶ ارائه شده است. نویسندگان در ادامه تصریح دارند ما در بریتانیا تروریسم را به‌عنوان یک اقدام خشونت‌آمیز تعریف می‌کنیم که: جان شخص را به خطر می‌اندازد، غیر از شخص مرتکب عمل شامل خشونت شدید علیه یک فرد است، خسارت جدی به اموال وارد می‌کند، خطر جدی برای سلامت و ایمنی مردم ایجاد می‌کند، یک سیستم الکترونیکی را مختل می‌کند یا به‌طور جدی اختلال ایجاد می‌کند. حال، سؤال اینجاست که تروریسم چه تفاوتی با افراط‌گرایی دارد؟ در ۱۴ مارس ۲۰۲۴، دولت تعریف جدیدی از افراط‌گرایی را اعلام کرد که می‌گوید: افراط‌گرایی عبارت است از ترویج یا پیشبرد ایدئولوژی مبتنی بر خشونت، نفرت یا عدم تحمل که هدف آن، موارد زیر است:

(۱) حقوق و آزادی‌های اساسی دیگران را نفی یا از بین ببرد؛

(۲) سیستم لیبرال دموکراسی پارلمانی و حقوق دموکراتیک بریتانیا را تضعیف، واژگون یا جایگزین کند؛ یا

(۳) عمداً یک محیط مجاز برای دیگران ایجاد کنند تا به نتایج (۱) یا (۲) دست یابند.<sup>۲</sup>

برخی از نویسندگان معاصر<sup>۳</sup> نیز با در نظر گرفتن شرایط جامع حول این مسئله همانند اینکه آیا تروریست لزوماً افرادی هستند که از ملاحظات اخلاقی غافل‌اند، آن‌ها را قلمداد می‌کنند. همان‌طور کسانی که تروریسم را بر اساس مشرب فکری خود چنین تعریف می‌کنند، تروریسم عبارت است از استفاده عمدی از خشونت یا تهدید به استفاده از آن علیه افراد بی‌گناه، با هدف ترساندن آن‌ها یا افراد دیگر، در جهت اقدامی که در غیر این صورت انجام نمی‌دادند (پریموراتز،<sup>۴</sup> ۱۹۹۰: ۱۲۹).

1. See: Report Government of Canada (2021), Department of Justice, Electronic Communications.

2. See: \_\_\_\_\_. (2024). Terrorism Definition UK - What is Terrorism? Educate Against Hate. <https://www.educateagainsthate.com/terrorism-definition>

۳. البته، نویسندگان محدودی بر این رویکرد در حوزه تروریسم نظر استوار دارند.

4. Primoratz

## ۲-۲) آسیب روحی و روانی

ترومای روانی که همچنين، به عنوان آسیب روحی، آسیب عاطفی یا آسیب روانی نیز شناخته می‌شود، یک پاسخ نوعاً عاطفی است که در اثر رویدادهای ناراحت‌کننده شدیدی که خارج از محدوده طبیعی تجربیات انسانی هستند، ایجاد می‌شود. شخص آسیب‌دیده باید آن را به عنوان تهدید مستقیم شخص آسیب‌دیده یا عزیزانش به مرگ، آسیب‌های شدید بدنی و... درک کند. قرارگرفتن در معرض غیرمستقیم، مانند تماشای اخبار تلویزیون، ممکن است بسیار ناراحت‌کننده باشد و می‌تواند یک پاسخ استرس فیزیولوژیکی غیرارادی و احتمالاً طاقت‌فرسا ایجاد کند، اما به خودی خود تروما ایجاد نمی‌کند؛ به عنوان مثال، می‌توان به خشونت، تجاوز جنسی یا حمله تروریستی اشاره کرد. واکنش‌های کوتاه‌مدت مانند شوک روانی و انکار روانی معمولاً ایجاد می‌شود. همچنين، واکنش‌ها و اثرات طولانی‌مدت مانند اختلال دوقطبی، عکس‌العمل‌های غیرقابل کنترل، حملات پانیک، بی‌خوابی، اختلال کابوس، مشکلات در روابط بین فردی و اختلال استرس پس از سانحه<sup>۱</sup> و علائم فیزیکی از جمله میگرن، هیپرونتیلیاسیون و حالت تهوع اغلب ایجاد می‌شود.<sup>۲</sup>

از آنجایی که تجربیات ذهنی بین افراد متفاوت است، افراد به رویدادهای مشابه واکنش متفاوتی نشان می‌دهند. اکثر افرادی که یک رویداد بالقوه آسیب‌زا را تجربه می‌کنند، از نظر روانی آسیب نمی‌بینند؛ اگرچه ممکن است مضطرب باشند و رنج را تجربه کنند (آنتونی و همکاران<sup>۳</sup>، ۲۰۰۷: ۲۵). برخی افراد پس از قرارگرفتن در معرض یک رویداد آسیب‌زا یا مجموعه‌ای از رویدادها دچار استرس شدید پس از سانحه می‌شوند (کارگر و همکاران<sup>۴</sup>، و هدن و همکاران<sup>۵</sup>، ۲۰۱۶).

این اختلاف در میزان خطر را می‌توان به عوامل محافظتی برخی افراد نسبت داد که آن‌ها را قادر می‌سازد با رویدادهای دشوار از جمله عوامل خلقی و محیطی، حتی برخی عوامل دیگر مانند انعطاف‌پذیری و تمایل به کمک‌گرفتن، کنار بیایند. (وینگو، آلیزا، رسلر و بردلی<sup>۶</sup>، ۲۰۱۴: ۹۳)

افرادی که تروما (آسیب‌های روحی و روانی معمول) را تجربه می‌کنند، اغلب پس از آن دچار مشکلات و مشکلاتی می‌شوند. شدت این علائم به شخص، انواع ضربه‌های وارده و

1. PTSD
2. See: <https://www.apa.org/topics/trauma>
3. Anthony et al
4. Karg et al
5. Hedden SL et al
6. Wing, Aliza, Ressler & Bradley B

حمایت و درمانی که از دیگران دریافت می‌کند، بستگی دارد. دامنه واکنش‌ها به تروما می‌تواند گسترده و متنوع باشد و شدت آن از فردی به فرد دیگر متفاوت است. (کارلسون و جوزف، ۲۰۰۵: ۱۰)

پس از یک تجربه آسیب‌زا، فرد ممکن است تروما را از نظر روحی و جسمی دوباره تجربه کند (همانند قربانیان اقدامات تروریستی و...); به‌عنوان مثال، صدای موتورسیکلت ممکن است باعث ایجاد افکار مزاحم یا احساس تجربه مجدد یک تجربه آسیب‌زا شود که شامل صدای مشابهی است. تیراندازی گاهی اوقات ممکن است یک محرک خوش‌حیم (مانند سروصدای موتورسیکلت) در ذهن با تجربه آسیب‌زا مرتبط شود. به این فرآیند جفت‌شدن ضربه‌ای می‌گویند (گولستون<sup>۳</sup>، ۲۰۱۹: ۳۹).

## یافته‌ها

### ۱. حقوق اولیه قربانیان اقدامات تروریستی

تعریف قربانی تروریسم شامل افرادی است که مستقیماً تحت تأثیر یک جنایت تروریستی قرار دارند و همچنین، خانواده افرادی که در نتیجه‌ی جنایت تروریستی، جان خود را از دست می‌دهند. خانواده‌های قربانیان بازمانده نیز از خدمات حمایتی و اقدامات حفاظتی خاصی برخوردار هستند. جنایت تروریستی، جنایتی است که به قصد ترساندن مردم یا گروه خاصی از درون جمعیت انجام می‌شود. برای اینکه یک عمل به‌عنوان یک جنایت تروریستی در نظر گرفته شود، باید به‌عنوان مثال، دارای پتانسیل آسیب‌رساندن به یک دولت و ایجاد فشار شدید بر جامعه باشد. شخصی که مرتکب عملی شود که در بخش سه رویکرد شده است، به جرم تروریستی محکوم می‌شود؛ مشروط بر اینکه این عمل ممکن است به یک دولت یا سازمان بین‌دولتی آسیب جدی وارد کند و هدف از این عمل، این باشد:

1. Carlson & Josef
2. Traumatic Experience
3. Goulston

- به‌طورجدی یک جمعیت یا گروهی از جمعیت را بترساند؛
- یک مقام عمومی یا یک سازمان بین‌دولتی را مجبور به انجام یک عمل یا خودداری از انجام آن کند؛ یا ساختارهای اساسی سیاسی، قانون اساسی، اقتصادی یا اجتماعی را در یک ایالت یا در یک سازمان بین‌دولتی به‌طورجدی بی‌ثبات یا ویران کند؛
- جرائم تروریستی شامل انواع مختلفی از جرائم مانند قتل، حمله فاحش، آدم‌ربایی، واردکردن خسارت فاحش و ویرانی است که عموم را به خطر می‌اندازد.

همه قربانیان جرم چندین نیاز مشترک دارند که شامل احترام، امنیت، حفاظت، اطلاعات و حمایت است. قربانیان جنایات تروریستی و خانواده‌های آنها ممکن است به دلیل ماهیت خاص جنایت، نیازهای ویژه‌ای داشته باشند. چنین نیازهایی باید بر اساس شرایط فردی در هر مورد ارزیابی شوند. از آنجایی که قربانیان تروریسم اغلب تصادفی هستند، ممکن است احساس کنند که آسیب‌پذیر هستند و در درک و پردازش این واقعیت که قربانی شده‌اند، با مشکل مواجه هستند. علاقه عمومی و رسانه‌ای قابل‌توجهی که جنایات تروریستی ایجاد می‌کند، می‌تواند وضعیت را برای قربانیان استرس‌زاتر کند. برخی کشورها تدابیر حمایتی و حمایتی ویژه‌ای را برای قربانیان تروریسم اعمال می‌کنند؛ به‌عنوان مثال، دستورالعمل حقوق قربانیان اتحادیه اروپا و دستورالعمل تروریسم حقوق قربانیان جنایت و تروریسم را مشخص می‌کند. این حقوق برای همه قربانیان جرم در اتحادیه اروپا اعمال می‌شود، بدون هیچ‌گونه تبعیضی و حتی اگر نتوان مشخص کرد که مجرم چه کسی است. آنها همچنین برای قربانیان جنایات مرتکب‌شده در یک کشور غیر اتحادیه اروپا که سپس، به یکی از کشورهای عضو اتحادیه اروپا باز می‌گردند، درخواست می‌دهند که قربانیان جنایات تروریستی از حقوق مشابهی با سایر قربانیان جنایت برخوردارند، اما حق دارند فوراً و تا زمانی که لازم است، حمایت دریافت کنند.

## ۲. تهدیدات بالقوه و بالفعل خانواده قربانیان تروریسم

خانواده‌های قربانیان تروریسم با تهدیدات بالقوه و بالفعل ناشی از تأثیرات آسیب‌زای چنین رویدادهایی مواجه هستند. این تهدیدها را می‌توان در ابعاد روانی، اجتماعی و امنیتی دسته‌بندی کرد که هر یک می‌توانند به‌طورقابل‌توجهی بر رفاه بازماندگان و خانواده‌های آنها تأثیر بگذارند. اگر بخواهیم دسته‌بندی مختصری از تهدیدات بالقوه و بالفعل را در این خصوص ارائه کنیم، می‌توان چنین گفت:

## ۱-۲. تهدیدات روانی

پیامدهای روانی تروریسم عمیق است و غالباً فراتر از قربانیان فوری به خانواده‌های آنها است. تحقیقات نشان می‌دهد که اعضای خانواده قربانیان قربانی شدن ثانویه را تجربه می‌کنند که شامل پریشانی عاطفی و روانی است. این امر ممکن است به صورت علائم تروما، اضطراب، افسردگی و اختلال استرس پس از سانحه ظاهر شود. تروما می‌تواند منجر به طیف وسیعی از پاسخ‌های عاطفی از جمله احساس درماندگی، عصبانیت و ترس از حملات آینده شود. مطالعات نشان داده است که تعداد قابل توجهی از افراد مرتبط با قربانیان تروریسم، استرس حاد و اثرات روانی طولانی مدت را تجربه کرده‌اند. علاوه بر این، ماهیت تروریسم که برای القای ترس و عدم اطمینان طراحی شده است، می‌تواند این تأثیرات روانی را تشدید کند. خانواده‌ها ممکن است با ننگ مرتبط با ارتباط با یک حادثه تروریستی مبارزه کنند که منجر به انزوای اجتماعی و ناراحتی عاطفی بیشتر می‌شود؛ ممکن است در ترس دائمی از حملات بیشتر زندگی کنند که منجر به افزایش سطح اضطراب و احساس آسیب‌پذیری در زندگی روزمره آنها می‌شود. ممکن است خانواده‌ها به دلیل انگ یا ترس از قضاوت شدن، از تعاملات اجتماعی کناره‌گیری کنند که می‌تواند احساس تنهایی و ناامیدی را تشدید کند (بوتلر و همکاران، ۲۰۰۳).

## ۲-۲. تهدیدات اجتماعی

از نظر اجتماعی، خانواده‌های قربانیان تروریسم ممکن است با انگ و تبعیض مواجه شوند؛ به‌ویژه در جوامعی که ترس شدید از تروریسم وجود دارد. این می‌تواند منجر به ازهم‌گسیختگی سیستم‌های حمایت اجتماعی شود، زیرا دوستان و اعضای جامعه ممکن است به دلیل ترس‌های خود یا تصورات نادرست در مورد خانواده‌های قربانیان کنار بکشند. آسیب جمعی که جوامع تجربه می‌کنند، همچنین می‌تواند بر پویایی اجتماعی تأثیر بگذارد و محیطی را ایجاد کند که در آن، خانواده‌های قربانیان احساس بیگانگی یا به‌حاشیه‌راندگی کنند. علاوه بر این، رسانه‌ها نقش مهمی در شکل دادن به برداشت عمومی از تروریسم و قربانیان آن دارند. خانواده‌ها ممکن است خود را در معرض نظارت رسانه‌ای شدید قرار دهند که می‌تواند روند سوگواری آنها را پیچیده‌تر کند و منجر به احساس استعمار شود. خانواده‌ها ممکن است دچار انگ یا تبعیض شوند، به‌ویژه در جوامعی که احساسات ضد تروریسم قوی وجود دارد. این امر می‌تواند منجر به طرد اجتماعی و ناراحتی عاطفی بیشتر شود. نوعاً، اثربخشی حمایت جامعه

بسیار متفاوت است. در برخی موارد، جوامع حول خانواده‌های قربانیان گرد هم می‌آیند و حمایت عاطفی و عملی می‌کنند. در برخی موارد دیگر، خانواده‌ها ممکن است احساس رها شدن یا عدم حمایت کنند که می‌تواند روند بهبودی آن‌ها را مختل کند (همان).

## ۲-۳. تهدیدات امنیتی

از منظر امنیتی، خانواده‌های قربانیان تروریسم ممکن است با تهدیدهای واقعی از سوی گروه‌های افراطی یا افرادی مواجه شوند که با عاملان همدردی می‌کنند. این می‌تواند شامل آزار، ارباب یا حتی خشونت هدفمند علیه خانواده‌ها به‌عنوان نوعی انتقام یا القای ترس باشد. نیاز به اقدامات حفاظتی می‌تواند بار اضافی را بر دوش این خانواده‌ها وارد کند و آسیب و پریشانی آن‌ها را تشدید کند. دولت‌ها و سازمان‌های درگیر در تلاش‌های ضدتروریسم اهمیت رسیدگی به نیازهای قربانیان و خانواده‌هایشان را تشخیص می‌دهند. ضرورت وجود سیستم‌های حمایتی که مشاوره روان‌شناختی، خدمات اجتماعی و اقدامات امنیتی را برای کمک به کاهش این تهدیدات ارائه می‌دهند، رو به افزایش است. این واقعیت که قربانیان بالقوه و بالفعل تحت تهدیدهای تروریستی قرار می‌گیرند، مانند تهدید به مرگ یا ارباب، اثرات روانی اجتماعی و تأثیراتی بر عملکرد روانی اجتماعی قربانی دارد. با این حال، از طریق یک تحقیق مبتنی بر شواهد، افراد نیازمند انواع حمایت، توجه کمی و کیفی می‌باشند (مارتین-پنا و همکاران<sup>۱</sup>، ۲۰۱۶: ۱۹۱).

در مجموع، به نظر نگارنده می‌توان مدعی شد خانواده‌های قربانیان تروریسم با تداخل پیچیده‌ای از تهدیدات بالقوه و بالفعل روبرو هستند که می‌تواند اثرات مخربی بر سلامت روان، جایگاه اجتماعی و امنیت شخصی آن‌ها داشته باشد. پرداختن به این چالش‌ها نیازمند رویکردی جامع است که حمایت روانی، ادغام اجتماعی و اقدامات حفاظتی را دربرمی‌گیرد. اقدامات تروریستی به‌طور خاص قربانیان ثانویه و همچنین، قربانیان اولیه را هدف قرار می‌دهند. تروریسم را می‌توان به‌عنوان خشونت با انگیزه سیاسی توصیف کرد که توسط افراد، گروه‌ها یا عوامل مورد حمایت دولت انجام می‌شود و با هدف ایجاد احساس وحشت و درماندگی در یک جمعیت به‌منظور تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری و تغییر رفتار صورت می‌گیرد. به گفته هافمن، این موضوع به‌طور خاص طراحی شده است تا اثرات روانی گسترده‌ای فراتر از قربانی یا هدف حمله تروریستی داشته باشد، به‌ویژه برای ایجاد ترس در درون و در نتیجه، ارباب «مخاطبان هدف» گسترده‌تری که ممکن است شامل یک قوم یا رقیب، گروه مذهبی،

1. Martín-Peña et al

کل کشور، یک دولت ملی یا حزب سیاسی یا افکار عمومی به‌طور کلی، باشد. بیانیه ژنو در مورد تروریسم در سال ۱۹۸۷ با تأکید بر اینکه «ویژگی متمایز تروریسم ترس است و این ترس توسط تهدیدهای خشونت‌آمیز بی‌رویه و هولناک علیه مردم عادی در همه‌جا تحریک می‌شود»؛ بنابراین، به معنای بحث در مورد تأثیر بر این گروه گسترده‌تر است که اغلب قربانیان درجه سوم و یا ثانویه نامیده می‌شوند. جرائم تروریستی اغلب تأثیر زیادی بر قربانیان خود دارند. برای رسیدن به هدف ترساندن مخاطبین هدف بزرگ‌تر، تروریست‌ها به این نوع خاص از تاکتیک متوسل می‌شوند تا تلفات بیشتری ایجاد کنند (پمبرتون<sup>۱</sup>، ۲۰۰۹: ۷۳). اینجاست که مسئولیت دولت‌ها که از مباحث سیاسی روز می‌باشد، بیشتر می‌شود (موسی زاده، ۱۳۹۶: ۴۷).

### ۳. آسیب‌های محتمل روانی قربانیان تدریجی، ثانویه

تحقیقات نشان می‌دهد که تقریباً ۲۰-۳۰٪ قربانیان مستقیم حملات تروریستی به اختلال استرس پس از سانحه همراه با سایر اختلالات سلامت روان مانند اختلال افسردگی اساسی، اختلال پانیک و اختلالات اضطرابی مبتلا می‌شوند. اثرات طولانی‌مدت می‌تواند شدید باشد و مطالعات نشان می‌دهد که علائم استرس پس از سانحه ممکن است برای سال‌ها باقی بماند و بسیاری از قربانیان بهبودی خودبه‌خودی را تجربه نمی‌کنند. قربانیان غیرمستقیم، از جمله اعضای خانواده و شاهدان، نیز از پیامدهای روانی رنج می‌برند، البته با میزان کمتری نسبت به قربانیان مستقیم. مطالعات نشان می‌دهد که حدود ۲۳٪ از نزدیکان قربانیان ممکن است به اختلال استرس پس از سانحه مبتلا شوند. اثرات روان‌شناختی می‌تواند به‌صورت اضطراب، افسردگی و سایر اختلالات عاطفی ظاهر شود که ممکن است بلافاصله آشکار نشوند، اما می‌توانند مدت‌ها پس از رویداد ظاهر شوند. ماهیت منحصربه‌فرد تروریسم، غیرقابل‌پیش‌بینی بودن آن و نیت مخرب پشت آن می‌تواند احساس ترس و درماندگی را تشدید کند. این امر می‌تواند منجر به آسیب‌های جمعی شود که بر کل جوامع تأثیر می‌گذارد، نه فقط افراد مستقیماً درگیر آن؛ بلکه جمعیت‌های آسیب‌پذیر، مانند کودکان و آن‌هایی که از قبل شرایط سلامت روانی دارند، ممکن است به‌ویژه در معرض تأثیرات روان‌شناختی طولانی‌مدت آن باشند (گرنون و همکاران<sup>۲</sup>، ۲۰۱۹).

علائم رایجی که قربانیان تجربه می‌کنند، عبارتند از:

- خاطرات سرزده و مرور خاطرات قبلی؛

1. Pemberton  
2. Grenon et al

- اضطراب و هوشیاری شدید؛
- اجتناب از یادآوری تروما (ناشی از اقدام تروریستی)؛
- اختلال قابل توجه در عملکرد و روابط روزانه.

اگر این علائم از طریق مداخلات روانشناختی مناسب برطرف نشود، می‌تواند منجر به مشکلات مزمن سلامت روان شود. البته، درمان‌هایی از نظر علمی برای کنترل این وضعیت وجود دارد؛ این درمان‌ها می‌توانند حتی برای افرادی که سال‌ها قبل از درمان، تروما را تجربه کرده‌اند، سودمند باشند و بر نیاز به حمایت روان‌شناختی و نظارت مداوم برای جمعیت‌های آسیب‌دیده تأکید می‌کنند. به طور خلاصه، آسیب روانی که قربانیان تدریجی تروریسم تجربه می‌کنند، عمیق و چندوجهی است و نیاز به مداخلات جامع سلامت روان برای رفع نیازهای فوری و بلندمدت دارد (مورنو و همکاران<sup>۱</sup>، ۲۰۱۹: ۴۰۰). تأثیر قرارگرفتن در معرض یک رویداد آسیب‌زا متغیر و مختص به فرد است. هر دو پاسخ روانی و فیزیولوژیکی می‌توانند به طور گسترده‌ای متفاوت باشند. زمینه اجتماعی، ساختار بیولوژیکی و ژنتیکی، تجربیات گذشته و انتظارات آینده با ویژگی‌های تجربه آسیب‌زا برای ایجاد پاسخ روانشناختی فرد در تعامل است. به طور کلی، افرادی که در معرض یک رویداد آسیب‌زا قرار می‌گیرند، میزان افزایش اختلال استرس حاد، اختلال هراس، اختلال اضطراب فراگیر و اختلال مصرف مواد را نشان می‌دهند (بوتلر و همکاران، ۲۰۰۳).

#### ۴. حمایت‌های حقوق بین‌المللی از قربانیان تروریسم

حقوق قربانیان تروریسم باید حتماً تحت قوانین بین‌المللی به صورت خاص حمایت شود. قربانیان حق دارند بدانند که چه اقدامات یا عدم اقدام دولت منجر به نقض حقوق آنها شده است، از جمله اینکه در زمینه دریافت کمک‌های ضروری، استرداد (مظنونان احتمالی جهت محاکمه تسلاهی روحی)، حفظ حریم خصوصی و درمان از این حیث و امثالهم چه اقداماتی صورت گرفته است. در حمایت از قربانیان تروریسم، قاعده جبران خسارات مادی و معنوی قربانیان از طریق سازوکارهای پیش‌بینی‌شده در سیستم‌های حقوقی ملی از جمله توسط نهادهای خصوصی خاص و بودجه دولتی پیش‌بینی شده است. نوعاً، جهانی‌شدن پدیده تروریسم منجر به جهانی‌شدن هنجارها و مکانیسم‌های حمایت از قربانیان می‌شود. در حال حاضر، تعدادی اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی وجود دارد که از قربانیان (عام) به طور کلی و

1. Moreno et al

قربانیان اقدامات تروریستی به طور خاص محافظت می‌کند؛ همانند حقوق بین‌الملل بشردوستانه که در مورد موقعیت‌های درگیری مسلحانه اعمال می‌شود و رفتار جنگ را تنظیم می‌کند تا اثرات آن بر قربانیان، از جمله غیرنظامیان، اسیران جنگی و سایر اعضای نیروهای مسلح کاهش یابد. نقض قوانین بین‌المللی بشردوستانه ممکن است باعث ایجاد مسئولیت دولتی و مسئولیت کیفری فردی برای مرتکبین و مافوق آنها (همانند حامیان تروریسم) شود. قربانیان بالقوه باید خود را سازماندهی کنند تا از جمعیت‌های در معرض تهدید در برابر دادگاه‌ها و نهادهای بین‌المللی دفاع کنند. اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی قربانیان را نه تنها اشخاص حقیقی که متحمل آسیب شده‌اند، می‌داند، بلکه سازمان‌ها یا نهادهایی که مستقیماً متحمل آسیب شده‌اند را به عنوان آسیب‌دیده قلمداد کرده است؛ به عنوان مثال، کنوانسیون ۱۹۸۳ اروپا در مورد جبران خسارت قربانیان جرائم خشونت‌آمیز، اعلامیه مجمع عمومی اصول اساسی عدالت برای قربانیان جنایت و سوءاستفاده از قدرت، اصول و دستورالعمل‌های اساسی ۲۰۰۵ در مورد حق جبران خسارت و جبران خسارت قربانیان، اصول نقض فاحش حقوق بین‌الملل حقوق بشر و نقض جدی حقوق بین‌الملل بشردوستانه و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی که از اهمیت بالایی برخوردارند، همگی از این دست اسناد مهم بین‌المللی هستند. این اسناد معمولاً حقوق قربانیان تروریسم را برای بازپرداخت، غرامت مادی و اقتصادی، حمایت جنایی، کمک‌های پزشکی، روانی، پلیس و کمک‌های امنیتی و حمایت‌های قانونی و فرهنگی به رسمیت می‌شناسند. با این حال، به نظر اقدامات حفاظتی مؤثرتری مورد نیاز است (موساوی همکاران<sup>۱</sup>، ۲۰۱۶: ۷۳).

به نظر نگارنده، با توجه به اینکه ظرفیت کنوانسیون‌های بین‌المللی و دیگر اسناد مرتبط با تروریسم در بحث رسیدگی قضایی در حوزه تروریسم به یک معنا و مفهوم اجماعی نرسیده است، می‌توان از ظرفیت دیگر رویکردهای حقوق بین‌الملل همانند حقوق بشردوستانه در بخش مخصصات غیربین‌المللی برای مهار تروریسم مدد جست. حقوق بین‌الملل حقوق بشر بر رفتار دولت‌ها و عوامل آنها حاکم است و برخی موارد نقض ممکن است متضمن مسئولیت دولت باشد. این قانون از حقوق اصلی مانند حق زندگی، رفتار انسانی و دادرسی قانونی حمایت می‌کند. کشورها باید اطمینان حاصل کنند که هرگونه اقدام ضدتروریسم با تعهدات آنها بر اساس قوانین بین‌المللی حقوق بشر، پناهندگان و بشردوستانه مطابقت دارد. قربانیان تروریسم تحت قوانین بین‌المللی بشردوستانه، حقوق کیفری بین‌المللی و قوانین بین‌المللی

1. Musavi et al

حقوق بشر حمایت می‌شوند. دولت‌ها موظفند از غیرنظامیان محافظت کنند، به قربانیان کمک و چاره‌جویی کنند و اطمینان حاصل کنند که اقدامات ضد تروریسم به تعهدات حقوقی بین‌المللی احترام می‌گذارد. حقوق بین‌الملل بشردوستانه در هنگام درگیری‌های مسلحانه قابل اجرا است، یعنی هرگاه توسط به نیروی مسلح بین دولت‌ها یا درگیری‌های کم‌شدت و مسلحانه بین مقامات دولتی و گروه‌های مسلح سازمان‌یافته یا بین این قبیل گروه‌ها در داخل یک کشور وجود داشته باشد.<sup>۱</sup> باید دانست تروریسم استفاده غیرقانونی از خشونت یا ارباب است، به خصوص بر علیه غیرنظامیان، برای دنبال کردن اهداف سیاسی (موسوی فرد، ۱۴۰۰: ۷۷۱).

در این رابطه، درگیری‌های مسلحانه ممکن است ماهیت بین‌المللی یا غیربین‌المللی داشته باشند که به نوبه خود، بر قواعد بین‌المللی خاصی که در مورد یک درگیری اعمال می‌شود، تأثیر می‌گذارد. به ویژه، همانطور که در سراسر این گزارش مورد بحث قرار خواهد گرفت، موقعیت‌های درگیری مسلحانه بین‌المللی موجب ایجاد یک رژیم تخصصی و گسترده از قواعد و مقررات تحت کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ و اسناد مربوطه می‌شود که بر نحوه اعمال قوانین بین‌المللی حقوق بشر تأثیر می‌گذارد. به قربانیان چنین درگیری‌ها، از جمله اسیران جنگی، جنگجویان بی‌امتیاز و غیرنظامیان. به نوبه خود، درگیری‌های مسلحانه داخلی نیز باید از موقعیت‌های تنش‌زا و ناآرامی‌های داخلی، مانند تظاهرات بدون برنامه هماهنگ از ابتدا یا اعمال خشونت‌آمیز پراکنده است.<sup>۲</sup> تعیین وجود و ماهیت یک درگیری مسلحانه، بر اساس ماهیت و درجه خصومت‌ها، صرف‌نظر از هدف یا انگیزه زیربنای درگیری یا صلاحیت طرف‌های درگیری، یک تصمیم عینی است.<sup>۳</sup>

در شرایط درگیری مسلحانه، هم قوانین بین‌المللی حقوق بشر و هم حقوق بشردوستانه بین‌المللی اعمال می‌شود. با این وجود، کنوانسیون آمریکایی و سایر اسناد جهانی و منطقه‌ای حقوق بشر به طور خاص برای تنظیم وضعیت‌های درگیری مسلحانه طراحی نشده‌اند و حاوی قوانین خاصی در مورد استفاده از زور و ابزار و روش‌های جنگ در آن زمینه نیستند. بر این اساس، در شرایط درگیری مسلحانه، حقوق بشردوستانه بین‌المللی (در بخش مشخصات غیربین‌المللی) ممکن است به عنوان واژه تخصصی در تفسیر و به‌کارگیری اسناد بین‌المللی

1. See: *Abella Case*, supra note 73, para. 152. See similarly International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *Prosecutor v. Dusko Tadić*, IT-94-1, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, para. 70 [hereinafter *Tadić AC Decision Jurisdiction*].

2. See: ICRC, (1988) *Protection and Assistance Activities in Situations Not Covered by International Humanitarian Law*, 262 INT'L REV. RED CROSS 9, 13

3. Article 2 Common to the Geneva Conventions, supra notes 36, 67.

حقوق بشر عمل کند؛ برای مثال، ماده (۴) کنوانسیون آمریکایی و همچنین، کنوانسیون بشردوستانه قابل‌اعمال در درگیری‌های مسلحانه، از حق حیات حمایت می‌کنند و بنابراین، اعدام [حتی در خصوص مظنونان اقدامات تروریستی] را در هر شرایطی ممنوع دانسته است؛ هرچند که گروه‌های تروریستی با ایجاد ترس و وحشت عمومی به نقض حقوق بنیادین بشر همچون حق حیات، حق بر امنیت، حق بر صلح، حق بر سلامتی و کرامت انسانی می‌پردازند (رئیس‌ی و شعبی و دیگران، ۱۴۰۰). با این حال، ارجاع به ماده (۴) کنوانسیون به تنهایی ممکن است برای ارزیابی اینکه آیا در شرایط درگیری‌های مسلحانه، حق حیات نقض شده است یا خیر، کافی نباشد. این تا حدی به این دلیل است که کنوانسیون فاقد قوانینی است که غیرنظامیان را از جنگجویان و سایر اهداف نظامی تعریف کرده یا متمایز می‌کند؛ مثلاً، در برخی از مواقع، در قالب رویکردهای سیاسی شاهدیم که رودرویی مستقیم به جنگ‌های نیابتی (به استفاده ابزاری از تروریسم) کشیده می‌شود (موسوی فرد و شمسی زاد و دیگران، ۱۴۰۳).

در بازگشت به بحث همچنین، کنوانسیون شرایطی را مشخص نمی‌کند که تحت آن، در چارچوب یک درگیری مسلحانه، حمله به یک جنگجو یا غیرنظامی غیرقانونی نیست یا زمانی که تلفات غیرنظامی در نتیجه عملیات نظامی به معنای نقض قوانین بین‌المللی نیست. در نتیجه، در چنین شرایطی، لزوماً باید استانداردهای تعریفی و قواعد مرتبط حقوق بشردوستانه (غیربین‌المللی) را به عنوان منابع راهنمایی معتبر در ارزیابی احترام به ابزارهای بین‌آمریکایی در موقعیت‌های جنگی مورد توجه قرار داد و به کار برد.<sup>۲</sup> هنجارها و ساختارهای حقوق بین‌الملل در فضایی برزخ‌گونه متأثر از دو رویکرد کلی دولت‌محورانه و انسان‌محور تکوین و تحول می‌یابد. روند انسانی‌شدن ریشه‌دار در آموزه‌های اخلاقی کانت که سبب تغییر نگرش و تحول در جایگاه فرد در نظام حقوق بین‌الملل گردیده است، در حوزه تروریسم و قربانیان آن نیز تأثیرگذار ظاهر شده است. توجه به افراد و حمایت از آنان در برابر اقدامات تروریستی و ضد‌تروریستی که پیش‌تر در چارچوب گفتمان دولت‌محورانه (گروسیوسی) حقوق بین‌الملل

1. IACHR Report on Colombia (1999), supra note 110, at 74, Chapter IV, paras. 8-11. See also Abella Case, supra note 73, paras. 158-159; Case 11.142, Report N° 26/97, Arturo Ribón Avilan (Colombia), Annual Report of the IACHR (1997), para 171.)

۲. همانطور که در این نظریه نیز تلویحاً تأکید شده است، این کنوانسیون‌ها نمونه‌هایی هستند که به نظر نگارنده نمی‌تواند ظرفیت‌های کامل را در خصوص مبارزه با تروریسم پای کار بیاورد. پس، مجدداً تأکید می‌شود حقوق بشردوستانه در مخاصمات غیربین‌المللی این ظرفیت را دارد. رجوع شود به:

- See: IACHR Report on Colombia (1999), supra note 110, at 75, Chapter IV, para. 12. See also Abella Case, supra note 73, para. 161

معنا و محملی نداشت، با تأثیرپذیری از گفتمان کانتی و انسان‌محور حقوق بین‌الملل موضوعیت پیدا کرده است (شریفی طراز کوهی و دیگران، ۱۳۹۶: ۵). هرچند به عقیده نگارنده، برخی دولتها به صورت کاملاً پنهانی از تروریسم حمایت می‌کنند، ولی ادعاهایی همانند حامی تروریسم بودن می‌تواند به عنوان استثنا جدیدی بر مصونیت دولتها در حقوق بین‌الملل به شمار آید (توحیدی و دیگران، ۱۴۰۲: ۱).

در حمایت از بزه‌دیدگان جرایم تروریستی، اصل بر جبران خسارت‌های مادی و معنوی قربانیان از طریق نهادهای حقوق داخلی همچون مراجع خاص و بودجه عمومی کشورهاست؛ اما هنوز تعداد قابل توجهی از کشورها به دلایل گوناگون، مقررات حقوق بین‌الملل را به صورت کامل وارد حیطه کاربرد سیاست جنایی خود نکرده‌اند (جلالی و موسوی، ۱۳۹۵: ۷۳). هرچند در خصوص رویکرد تروریسم می‌توان بعلت عدم ارائه تعریف واحد ادعا کرد: تروریسم از جمله مفاهیم مناقشه‌برانگیز به هنگام تعریف و مطالعه علمی است و مطالعه آن در چارچوب بین‌رشته‌ای قرار می‌گیرد. به بیان دیگر، برای فهم و بررسی آن می‌بایست رویکرد بین‌رشته‌ای را استخدام کرد و آن را از دریچه علوم سیاسی، روابط بین‌الملل، حقوق بین‌الملل، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و مانند آن نگریست (پورسعید، ۱۳۸۸: ۴۸).

## ۵. رویکردهای عدالت ترمیمی نسبت به قربانیان تروریسم

رویکردهای عدالت ترمیمی نسبت به قربانیان تروریسم به عنوان یک مدل جایگزین برای سیستم‌های سنتی عدالت کیفری می‌باشد؛ اینجاست که به دنبال ایجاد فضایی برای جبران آسیب‌ها و ترمیم روابط میان قربانیان، مجرمان و جامعه هستند. این رویکردها به ویژه در زمینه جرائم تروریستی با چالش‌های خاصی مواجه‌اند. عدالت ترمیمی بر این اصل استوار است که تمامی ذینفعان در یک بی‌عدالتی، به ویژه قربانیان، باید فرصت داشته باشند تا در مورد تأثیرات جرم و راه‌های جبران آن بحث کنند. این رویکرد می‌کوشد تا احساس اضطراب و ناتوانی قربانیان را کاهش دهد و به آن‌ها نقشی فعال در فرآیند عدالت ارائه دهد. عدالت ترمیمی اصطلاحی پرکاربرد در دهه‌های اخیر سیاست جنایی است که مانند هر نظریه و پدیده نوظهور دیگر با اقبال کم‌نظیری روبه‌رو گردیده است و در مدح و ثنای آن و مزایا و محاسنش کتاب‌ها نوشته و سمینارها برگزار شد و حتی در عرصه میدانی، جلوه‌هایی از آن به منصفه ظهور رسیدند و هنوز هم تلاش‌هایی برای تداوم و توسعه این جلوه‌ها در بدنه نظام عدالت کیفری در حال انجام است که تهیه لایحه عدالت ترمیمی و تلاش برای تدوین قانون عدالت ترمیمی از آن جمله است. این در حالی است که به نظر نگارنده، دیگر زمان تسلیم و پذیرش محض و بدون

کارشناسی کارآمد و مؤثر در خصوص نظریات نوظهور و جلوه‌های عملی آنها بدون ایجاد زیرساخت‌های مناسب فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی به سر آمده و اگر نظام عدالت کیفری کشورمان قبلاً از این دست اقبال‌ها به عنوان مثال، در پذیرش مباحثی چون آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات، جایگزین‌های حبس و امثالهم، بهره‌هایی برده است (فرنام، ۱۴۰۱: ۳۹۱).

یکی از اهداف اصلی عدالت ترمیمی، تضمین جبران خسارات ناشی از ارتکاب بزه است. این رویکرد تلاش می‌کند تا روابط آسیب‌دیده را بین بزه‌کار، بزه‌دیده و جامعه ترمیم کند و بر صلح و سازش تأکید دارد که در زمینه قربانیان اقدامات تروریستی می‌تواند بسیار کارگر و مؤثر باشد. در بسیاری از نظام‌های حقوقی، از جمله ایران، جرائم تروریستی تحت قوانین خاصی قرار دارند که معمولاً شامل مجازات‌های سختگیرانه‌ای مانند قصاص می‌شوند. این موضوع باعث می‌شود که عدالت ترمیمی نتواند به طور کامل در این حوزه اجرا شود.

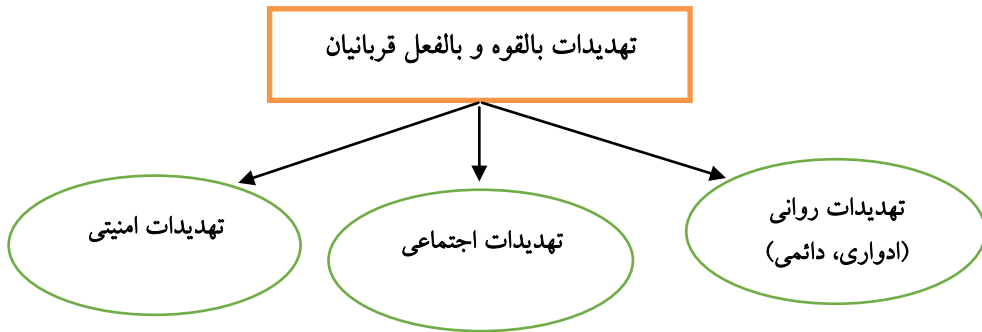
افراط‌گرایی و ایدئولوژی‌های مرتبط با آن نیز از دیگر موانع اجرای عدالت ترمیمی در مورد جرائم تروریستی هستند. بسیاری از مرتکبان افراطی ممکن است تمایلی به شرکت در فرآیندهای ترمیمی نداشته باشند، زیرا ایدئولوژی آن‌ها ممکن است مانع از ایجاد گفت‌وگوی مؤثر با قربانیان شود. با وجود چالش‌ها، رویکردهای عدالت ترمیمی می‌توانند به عنوان یک ابزار مکمل برای سیستم‌های سنتی عدالت کیفری در مورد قربانیان تروریسم مورد بررسی قرار گیرند. این رویکردها می‌توانند فرصتی برای بازسازی روابط و جبران خسارات فراهم کنند، اما نیازمند تطبیق با شرایط خاص هر مورد و توجه به موانع فرهنگی و اجتماعی هستند. مبارزه با تروریسم به دلیل اقدامات تروریستی گسترده در سراسر جهان، آگاهی بیشتری را دریافت می‌کند و تنها از آن زمان به طور خاص، به قربانیان تروریسم توجه شده است. ابزارهای حقوقی موجود بین‌المللی مانند رویکردهای اتحادیه اروپا، شورای اروپا و سازمان ملل متحد قربانیان تروریسم نسبتاً انتزاعی هستند یا شامل قربانیان تروریسم تحت عنوان گسترده‌تر قربانیان جنایت به طور کلی هستند. علاوه بر این، سیاست‌ها و قوانین مربوط به قربانیان جنایت یا قربانیان تروریسم در سطح داخلی بسیار متفاوت است. این مطالعه عمدتاً بر توسعه استانداردها در زمینه کمک‌های مداوم، دسترسی به عدالت، اجرای عدالت و جبران خسارت به قربانیان تروریسم تمرکز دارد. یکی از ویژگی‌های جدید این رویکرد این است که همچنین کاربرد احتمالی رویکردهای عدالت ترمیم‌کننده مورد بررسی قرار می‌گیرد. یک سوال مهم این بود که آیا نیاز واقعی به اتخاذ استانداردهای موجود برای قربانیان تروریسم وجود دارد یا خیر؛

در نتیجه، نشان می‌دهد که نیازهای آنها ممکن است با قربانیان جنایت عادی متفاوت باشد (لتشرت و همکاران، ۲۰۱۰).

## بحث و نتیجه‌گیری

اقدامات تروریستی به دلیل ایجاد رعب وحشت شاید در برخی از مواقع حتی دلیل اثباتی و اصلی بیشتری مد نظر باشد تا میزان قربانیان؛ که همین امر باعث می‌شود تا مدت‌ها در ذهن قربانیانی که مستقیماً زنده مانده‌اند یا وابستگان آنها بماند. این ترس می‌تواند به سرعت گسترش یابد و محدود به کسانی نیست که مستقیماً این رویداد را تجربه می‌کنند. افراد دیگری که تحت تأثیر قرار می‌گیرند، شامل اعضای خانواده قربانیان و بازماندگان و افرادی می‌شود که از طریق تصاویر پخش‌شده در معرض قرار می‌گیرند. رنج روانی معمولاً بیشتر از صدمات جسمی ناشی از یک رویداد تروریستی است. تعریف قربانی تروریسم شامل افرادی است که مستقیماً تحت تأثیر یک جنایت تروریستی قرار دارند و همچنین، خانواده افرادی که در نتیجه‌ی جنایت تروریستی جان خود را از دست می‌دهند. خانواده‌های قربانیان بازمانده نیز از خدمات حمایتی و اقدامات حفاظتی خاصی برخوردار هستند. جنایت تروریستی، جنایتی است که به قصد ترساندن مردم یا گروه خاصی از درون جمعیت انجام می‌شود. اینجاست که با نوعی آسیب‌دیدگی روحی و روانی یا همان ترومای روانی سروکار داریم. ترومای روانی (همچنین، به عنوان ترومای روانی، آسیب روانی، آسیب عاطفی یا آسیب روانی نیز شناخته می‌شود) یک پاسخ عاطفی است که در اثر رویدادهای ناراحت‌کننده شدیدی که خارج از محدوده طبیعی تجربیات انسانی هستند، ایجاد می‌شود. شخص آسیب‌دیده باید آن را به‌عنوان تهدید مستقیم شخص آسیب‌دیده یا عزیزانش به مرگ، آسیب‌های شدید بدنی و... درک کند. قرارگرفتن در معرض غیرمستقیم، مانند تماشای اخبار تلویزیون، ممکن است بسیار ناراحت‌کننده باشد و می‌تواند یک پاسخ استرس فیزیولوژیکی غیرارادی و احتمالاً طاقت‌فرسا ایجاد کند، اما به‌خودی‌خود تروما ایجاد نمی‌کند؛ به عنوان مثال، می‌توان به خشونت (مشخصه خاص اقدامات تروریست‌ها)، تجاوز جنسی (در برخی از اشکال اقدامات تروریستی گزارش شده است)، یا خود حمله تروریستی اشاره کرد. پس از یک تجربه آسیب‌زا، فرد ممکن است تروما را از نظر روحی و جسمی دوباره تجربه کند؛ به عنوان مثال، صدای موتور سیکلت ممکن است باعث ایجاد افکار مزاحم یا احساس تجربه مجدد یک تجربه آسیب‌زا شود که شامل

صدای مشابهی است. در نتیجه، این تروما می‌تواند تحت تأثیر پارامترهای مختلفی قرار گیرد که بدین صورت قابل دسته‌بندی است:



در مجموع، به نظر نگارنده، می‌توان مدعی شد خانواده‌های قربانیان تروریسم با تداخل پیچیده‌ای از تهدیدات بالقوه و بالفعل روبرو هستند که می‌تواند اثرات مخربی بر سلامت روان، جایگاه اجتماعی و امنیت شخصی آنها داشته باشد. پرداختن به این چالش‌ها نیازمند رویکردی جامع است که حمایت روانی، ادغام اجتماعی و اقدامات حفاظتی را دربرمی‌گیرد. اقدامات تروریستی به طور خاص، قربانیان ثانویه و همچنین، قربانیان اولیه را هدف قرار می‌دهند.

## پیشنهادها

- اولاً: وقتی ادعا می‌کنیم بزرگترین قربانی تروریسم در دنیا هستیم و هنوز قانون جامع مبارزه با تروریسم در تمامی اشکال آن و حمایت از قربانیان بالقوه و بالفعل آن را نداریم، این موضوع می‌تواند یک پیشنهاد جامع باشد.
- ثانیاً: از منظر آموزه‌های حقوقی، هیچ مکانیسم مشخصی برای حمایت از قربانیان خاص تروریسم همانند دیگر کشورها در ایران وجود ندارد.
- ثالثاً: به عنوان یک پیشنهاد کاربردی می‌توان چنین گفت: پیشنهاد تشکیل مرکز مطالعات جامع تروریسم‌شناسی در تمامی رشته‌ها که یکی از وظایف آن، ارائه راهکارهای علمی برای حمایت از قربانیان تروریسم باشد.
- رابعاً: پیشنهاد می‌گردد مرکز جامع خدمت‌رسانی به قربانیان اقدامات تروریستی به تاسی پذیرای از کشورهای پیشرو در این خصوص تشکیل گردد.



## سپاسگزاری

از دست‌اندرکاران محترم فصلنامه وزین جرم‌شناسی کاربردی، مضافاً داوران محترم، ویراستاران و صفحه‌آرای گرانقدر که همگی برای این مقاله کوشش و تلاش کرده‌اند، مراتب سپاس خود را اعلام می‌نماید.

## منابع

- پورسعید، فرزاد. (۱۳۸۸). تحول تروریسم در روابط بین‌الملل. *مطالعات راهبردی*، ۱۲(۴۶)، ۱۴۵-۱۷۰

[https://quarterly.risstudies.org/article\\_900.html](https://quarterly.risstudies.org/article_900.html)

- توحیدی، احمدرضا؛ شاکری، سیدمجتبی. (۱۴۰۳). استثناء‌پذیری قاعده مصونیت دولت‌ها در حقوق بین‌الملل (بررسی موردی شکایت ایران علیه کانادا بر مبنای نقض مصونیت دولت ایران در آراء دادگاه‌های کانادا). *حقوقی دادگستری*، ۸۸(۱۲۵)، ۱-۳۶.

[https://www.ljz.ir/article\\_715397.html](https://www.ljz.ir/article_715397.html)

- شعبی، مهدی؛ مقامی، امیر؛ رئیسی، لیلا. (۱۴۰۱). تعهدات بین‌المللی در حمایت از قربانیان تروریسم از منظر حقوق بشر. *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۲).

[https://jou.spsiran.ir/article\\_153266.html](https://jou.spsiran.ir/article_153266.html)

- شریفی طرازکوهی، حسین؛ فتح‌پور، فاطمه. (۱۳۹۶). حمایت از قربانیان تروریسم در پرتو روند انسانی شدن حقوق بین‌الملل. *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۵(۹)، ۴۸-۵۰.

[https://jclc.sdil.ac.ir/article\\_49818.html](https://jclc.sdil.ac.ir/article_49818.html)

- جلالی، محمود؛ موسوی، زینب سادات. (۱۳۹۵). جهانی شدن تروریسم و راهکارهای حمایت مؤثر از بزه‌دیدگان آن. *پژوهشنامه حقوق کیفری*، ۷(۱)، ۷۳-۹۹.

[https://jol.guilan.ac.ir/article\\_1751.html](https://jol.guilan.ac.ir/article_1751.html)

- فرنام، حکیمه. (۱۴۰۱). انتقادات وارد بر عدالت ترمیمی. *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۱۰(۲۰)، ۳۹۱-۴۱۵.

[https://jclc.sdil.ac.ir/article\\_141503.html](https://jclc.sdil.ac.ir/article_141503.html)

- موسوی فرد، سیدمحمدرضا. (۱۴۰۰). حقوق قربانیان اقدامات تروریستی در رهیافت‌های سیاسی و قوانین بین‌المللی با تاکید بر جغرافیای سیاسی خاورمیانه. *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)*، ۱۳(۳)، ۷۷۱-۷۹۵.

<https://sanad.iau.ir/Journal/geography/Article/858867/FullText>

- موسوی فرد، سیدمحمدرضا؛ بهادر، فرشید؛ شمسی زاد، زهرا؛ سعادت‌مند، سعید. (۱۴۰۳). مسئولیت‌های حقوقی حامیان تروریسم تکفیری در قبال شهدای مدافع حرم و سایر قربانیان در قوانین داخلی و بین‌المللی. *شاهد اندیشه*، ۴(۳).

[https://www.shahedeandisheh.ir/article\\_202910.html](https://www.shahedeandisheh.ir/article_202910.html)

- موسی زاده، رضا؛ گنج بخش، محمود. (۱۳۹۶). چالش سیاسی تروریسم و دولت کانادا: مطالعه موردی روابط کانادا با ایران. *دولت‌پژوهی*، ۳(۱۰)، ۱۸۳-۱۴۷.

[https://tssq.atu.ac.ir/article\\_7832.html](https://tssq.atu.ac.ir/article_7832.html)

-Abella Case, supra note 73, para. 152. See similarly International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Prosecutor v. Dusko Tadić, IT-94-1, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, para. 70 [hereinafter Tadić AC Decision Jurisdiction].

<https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>



- Article 2 Common to the Geneva Conventions, supra notes 36, 67
- article, Help for Victims of Terrorism and Mass Violence | OVC. (n.d.). Office for Victims of Crime.  
<https://ovc.ojp.gov/help-for-victims/terrorism-and-mass-violence>
- Forman-Hoffman VL, Bose J, Batts KR, Glasheen C, Hirsch E, Karg RS, Huang LN, Hedden SL (2016). "Correlates of lifetime exposure to one or more potentially traumatic events and subsequent posttraumatic stress among adults in the United States: results from the mental health surveillance study, 2008–2012.". *CBHSQ data review*. Substance Abuse and Mental Health Services Administration (US). Online:  
PMID 27748101
- Goulston M (2011). *Post-Traumatic Stress Disorder For Dummies*. John Wiley & Sons. ISBN 978-1-118-05090-3.  
<https://www.apa.org/topics/trauma>
- IACHR Report on Colombia (1999). supra note 110, at 74, Chapter IV, paras. 8-11. See also Abella Case, supra note 73, paras. 158-159; Case 11.142, Report N° 26/97, Arturo Ribón Avilan (Colombia), Annual Report of the IACHR (1997), para 171.  
<https://www.cidh.org/Terrorism/Eng/part.b.htm>
- IACHR Report on Colombia (1999). supra note 110, at 75, Chapter IV, para. 12. See also Abella Case, supra note 73, para. 161.
- ICRC, (1988). Protection and Assistance Activities in Situations Not Covered by International Humanitarian Law, 262 INT'L REV. RED CROSS 9, 13.
- jalali, M., & Musavi, Z. S. (2016). Globalization of Terrorism and Mechanisms for Effective Protection of Its Victims. *Criminal Law Research*, 7(1).  
<https://www.cidh.org/Terrorism/Eng/part.b.htm>
- Karg RS, Bose J, Batts KR, Forman-Hoffman VL, Liao D, Hirsch E, et al. (October 2014). "Past year mental disorders among adults in the United States: results from the 2008–2012 Mental Health Surveillance Study". *CBHSQ Data Review*. Substance Abuse and Mental Health Services Administration (US).  
PMID 27748100
- Martín-Peña, J., Andrés, A., Ramos-Villagrasa, P. J., & Escartín, J. (2016). *Living under threat: psychosocial effects on victims of terrorism*. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 9(3) 191–207.  
<https://doi.org/10.1080/19434472.2016.1198412>
- Spilde, I., & Jakobsen, S. E. (2023, October 11). *The theoretical foundation for psychology is shaky*. No one knows if the theories are valid. ScienceNorway.  
<https://www.sciencenorway.no/psychology-society-and-culture-the-brain/the-theoretical-foundation-for-psychology-is-shaky-no-one-knows-if-the-theories-are-valid/2262493>
- Storr CL, Ialongo NS, Anthony JC, Breslau N (2007). "Childhood antecedents of exposure to traumatic events and post-traumatic stress disorder". *American Journal of Psychiatry*. 164 (1). 119-25  
[doi:10.1176/ajp.2007.164.1.119](https://doi.org/10.1176/ajp.2007.164.1.119). PMID 17202553.
- Wingo, Aliza P, Ressler KJ, Bradley B. (2014). "Resilience characteristics mitigate tendency for harmful alcohol and illicit drug use in adults with a history of childhood abuse: A cross-sectional study of 2024 inner-city men and women". *Journal of Psychiatric Research*. 51: 93-9  
[doi:10.1016/j.jpsychires.2014.01.007](https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2014.01.007). PMC 4605671. PMID 24485848.
- \_\_\_\_\_. (2024). *Terrorism Definition UK- What is Terrorism?* Educate Against Hate.  
<https://www.educateagainsthate.com/terrorism-definition>

- Butler, A. S., Panzer, A. M., & Goldfrank, L. R. (2003). *Understanding the psychological consequences of traumatic events, disasters, and terrorism*. Preparing for the Psychological Consequences of Terrorism - NCBI Bookshelf. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK221638>
- Carlson, and Josef Ruzek (2005). *Effects of Traumatic Experiences*. [http://www.ncptsd.va.gov/facts/general/fs\\_effects.html](http://www.ncptsd.va.gov/facts/general/fs_effects.html)
- Government of Canada, Department of Justice, Electronic Communications. (2021). *Memorializing the victims of terrorism*. [https://www.justice.gc.ca/eng/tp-pr/cj-jp/victim/rr09\\_6/p3.html](https://www.justice.gc.ca/eng/tp-pr/cj-jp/victim/rr09_6/p3.html)
- Grenon, M., Consigny, M., Lemey, C., Simson, J., & Coulon, N. (2019). Impact of a terrorist attack on the mental health of directly exposed French adolescents: Study protocol for the first step of the AVAL cohort study. *Frontiers in Psychiatry*, 10.1-9. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00744>
- Hawkins-Elder, H., & Ward, T. (2019). Theory construction in the psychopathology domain: A multiphase approach. *Theory & Psychology*, 30(1), 77-98. <https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/FAQ/English.pdf>
- Kent, J. S., Markon, K., & MacDonald, A. W. (2023). Theories of psychopathology: Introduction to a special section. *Journal of Psychopathology and Clinical Science*, 132(3), 223-227. <https://doi.org/10.1037/abn0000824>
- Moreno, N., Sanz, J., García-Vera, M. P., Gesteira, C., Gutiérrez, S., Zapardiel, A., Cobos, B., & Marotta-Walters, S. (2019). *Effectiveness of trauma-focused cognitive behavioral therapy for terrorism victims with very long-term emotional disorders*. *PubMed*, 31(4), 400-406. <https://doi.org/10.7334/psicothema2018.165>
- Pemberton, A. (2009). *Needs of victims of terrorism*. In Springer eBooks. [https://doi.org/10.1007/978-90-481-3025-2\\_3](https://doi.org/10.1007/978-90-481-3025-2_3)
- Primoratz, I. (1990). *What is terrorism?* *Journal of Applied Philosophy*, 7(2), (73-141). <https://doi.org/10.1111/j.1468-5930.1990.tb00261.x>
- Terrorist crimes and victims of terrorism. (2021). *Brottsoffermyndigheten*. Online access to the article: <https://www.brottsoffermyndigheten.se/other-languages/english/terrorist-crimes/terrorist-crimes-and-victims-of-terrorism>
- Znakov, V. (2022). *Theoretical foundations of the psychology of the possible*. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta. Psihologiâ*, 12(2) 122-131. <https://doi.org/10.21638/spbu16.2022.202>
- Letschert, R., Pemberton, A., & Staiger, I. (2010). *Assisting victims of terrorism*. In Springer eBooks. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-3025-2>